

Key words: Hlukhiv, prison, prisoners, General Military Chancellery, Hetmanate.

УДК 75.03(477)А.Лосенко

О.Є. Ковальов

REFERENCES

- Gernet, M.N. (1958). *Istoriya tsarskoy tyur'my. 1762-1825. [The history of the royal prison. 1762-1825].* (Vol. 1). Moscow: Hosudarstvennoe izdatelstvo yuridicheskoi literatury. [in Russian].
- Sapronov, A. (2018). Polkovyi «sekvestr» Hetmanshchyny: zovnishnii vyhlid i stan sporudy na seredynu XVIII st. [The regimental «sequester» of the Hetmanate: the appearance and condition of the structure in the middle of the XVIII century]. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii*, 1 (5). [in Ukrainian].
- Sapronov, A. (2017). Spilnota «meshkantsiv» sekvestriv Hetmanshchyny u svitli istoryko-demografichnykh kharakterystyk. [Community of «inhabitants» of Hetman's sequesters in light of historical and demographic characteristics]. *Kraieznavstvo*, 3-4. [in Ukrainian].
- Hal' B.O. (2014). Do istorii hlukhivskoi viaznytsi u pershii polovyni 19 st. [The history of Hlukhiv's prison in the first half of the nineteenth century]. *Siversshchyna v istorii Ukrainy*, issue 7, pp. 168-171. [in Ukrainian].
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 2136.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10362.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10081.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 285.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10044.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 285.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 85.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10435, 10715, 10892, 10903, 10906.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12391.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 13165.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 2022.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 3827.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6145.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 5146.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12166.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12278.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 4193.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 9684.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 7072.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 4102.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 4464.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6120.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 7072, Sapronov, A. «Polkovyi «sekvestr» Hetmanshchyny...».
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 7072.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6298.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. ?
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6262, 10045, 11124, 11411, 12662, 2262, 13112.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10045.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 282.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10546.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 11409.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12677.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 13759.
- TsDIAK Ukrainy, f. 763, op. 1, spr. 408.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 13105.

*Стаття надійшла до редакції 04.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.*

ГЛУХІВЧАНИН А. ЛОСЕНКО – РЕКТОР ІМПЕРАТОРСЬКОЇ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

*«Той козак по національності став
першим великим митцем свого краю»
(І.Г. Вілле)*

На основі педагогічних видань та історичних архівних документів досліджується життєвий шлях одного із видатних художників другої половини XVIII ст. – українського живописця, педагога, основоположника російського історичного живопису А.П. Лосенка.

Ключові слова: Антін Лосенко, Глухів, Париж, Рим, Санкт-Петербург, майстерство історичного живопису, педагог.

Антін Лосенко народився 10 серпня 1737 р. у сім'ї українського козака у столиці Гетьманщини – Глухові. У середині XVIII ст. там вже діяла знаменита співацька школа, яка готувала співаків для малоросійських хорів і придворної співацької капели. Антін навчався в цій школі співу та інструментальній музиці. Коли у 1744 р. диригент царської капели об'їздив Україну, набираючи хлопців із голосами, його увагу привернули семилітній сирота Антін Лосенко, Кирило Головачевський та Іван Саблучко (іл. 1.).

*Іл. 1. А. Лосенко.
Автопортрет*

До 16-го року життя Антін співав у Петербурзькій придворній капелі давні канти, нові концерти, отримав серйозну музичну освіту, грав на флейті. Дружив із Олексієм Розумом. У вільні хвилини він забігав до майстерні маляра Ольховського, у якого брав платні уроки. А коли трапилася вікова зміна голосу, його віддали на навчання до портретиста Івана Аргунова (кріпака графа Петра Шереметьєва). Через п'ять років граф Іван Шувалов зарахував Лосенка до Петербурзької Академії мистецтв, де він навчався під керівництвом французьких художників Луї-Жозефа Ле-Лоррена та Жана-Луї Девельї.

У 1760 р. Лосенко написав портрети президента Петербурзької Академії мистецтв графа Івана Шувалова, поета Олександра Сумарокова (іл. 2). Від вересня цього ж року художник вдосконалював свою майстерність у портретиста Жана Рету в Парижі (де його опікав Д. Голіцин). Антін свідомо писався: «Лосенко з України». Там він створив велику

*Іл. 2. А. Лосенко. Портрет
поета Олександра
Сумарокова (1760)*

Іл. 3. А. Лосенко. Жертвоприношення Авраама (1765)

картину на євангельський сюжет «Чудесна ловля риби». Не маючи власних коштів, він навчався коштом Академії, ставши її першим пенсіонером. Коли ж восени 1762 р. не надійшли гроші на його утримання, Лосенко у відчаї попішкував додому. Через землі Франції, Голландії, Німеччини юнак ішов пізньої осені-взимку, несучи на батьківщину найбільший свій скарб – картину «Чудесна ловля риби» [1]. Полотно вразило петербурзький вищий світ, картину купила цариця. Цього ж року він написав портрет засновника першого російського публічного театру Федора Волкова й актора Якова Шумського.

Академія була цілком задоволена успіхами свого вихованця, про що свідчить захоплений відгук академічного ареопагу на картину «Чудесна ловля риби». Лосенко отримав дозвіл на продовження навчання у Парижі, куди він і поїхав 29 липня 1763 р.

У першому рапорті, відправленому з Парижа 21 грудня 1763 р., він пише: «Я почав навчатися живопису у Г. Вієна, якого школа найславетніша в Парижі; вправлялися в копіюванні малюнків, малюючи з натури, двічі всякий день, ... вчу французьку мову, а нині я почав

ще перспективу і карикатуру. Листопада 25-го числа були Генеральні збори в Королівській Академії, на яких я отримав за малюнок тодішню медаль».

Ще до другого від'їзду у Академії ставилося питання про відрядження Лосенка до Рима; було вирішено, що він знаходитиметься у Парижі до травня 1764 р., а потім відправиться в Італію. Але у рапорті від 8 лютого 1764 р. художник повідомляє: «Я не знаходжу себе здатним їхати в Рим. Того заради уклінно Імператорської Академії прошу, щоб я міг до одного виконати рік в Парижі, надіслати мені ще платні на шість місяців по 1 число листопада 1764 року. Я вправлявся в копіюванні з малюнків, в малюванні з натури, в композиції, в карикатурі, в перспективі, в французькій мові та анатомії». Академія «в розсудженні старанності і похвальних успіхів» дозволила митцю залишитися в Парижі до 1 листопада і, крім того, збільшила пенсію до 600 руб. Грошове питання завжди турбувало Лосенка, і надбавка у 200 руб. забезпечувала йому кілька місяців спокійної роботи [2, с. 478].

1 квітня 1764 р. художник отримав від Королівської академії другу медаль, але, незважаючи на цю обставину, кілька місяців по тому йому не вдалося потрапити у число конкурентів на «Grand Prix». Проте невдача не послабила його енергії: в той час як конкуренти були зайняті іспитами, художник самостійно написав картину

«Жертвоприношення Авраама» (іл. 3) (відправлена 15 вересня 1764 р. до Петербурга), «яку після закінчення іспиту носив до всіх професорів партикулярно, за яку всі дали мені гарну похвалу». У кінці цього ж року Академія дозволила Лосенку знаходитись в Парижі ще рік і прислала йому срібну медаль; Королівська ж Академія трохи раніше удостоїла його першою медаллю за малюнок.

Наприкінці 1765 р. закінчився термін перебування А. Лосенка в Парижі, і художник відправляється на три роки до Рима. Їх вдалося виклопотати, незважаючи на всі благовоління Академії і відмінні рекомендації, отримані з Парижа, лише після довгих і наполегливих прохань.

У першому рапорті, надісланому з Рима, Лосенко пише: «Нині я вправлявся в малюванні з кращих антиків для досконалості малюнку, також і в Академії для інших класів, а на майбутній рік почну малювати з славних картин для Експрес, композицій та Драпер». І дійсно, у рапорті від 23 березня 1767 р. читаємо: «Нині я, закінчивши мої етюди з антиків, почав малювати з славних картин для досконалості композицій, Експрес, Драпер... чому я і цей рік не можу нічого з моїх робіт надати Імператор-

ській академії, але на майбутній рік, почавши писати мої композиції та етюди з натури, скористаюся нагодою надіслати за всі три роки». У вересні 1767 Лосенко повідомляє, що почав малювати з «картини Рафаеля», а з березня до грудня 1768 р. буде малювати, вправляючись у копіях. У цьому ж рапорті міститься наступне прохання: «Імператорська Академія знає про те вірно, що Римські колишні славні професори мали перед іншими Академічну перевагу в малюнку, композиції, Експрес і Драпер, а в копіях натуральних копіях Армоні і клер обскур вельми були слабкі перед іншими, а шанувалися в цьому Венеціани, але як я маю схильність навчатися того й іншого, для чого мене послали, усеуклібно Академію просити наважуюся щоб мені дозволено було їхати до Венеції і пробути там для науки тобто з 1 числа наступного березня по 1 грудня 1768 г.». Але, на жаль, Академія нічого на це не відповіла. Художник виконав свою обіцянку: в березні 1768 він почав писати «Три академічеські фігури», дві з яких «Каїн» і «Авель» – разом із копією «Правосуддя» Рафаеля були відправлені. Усі ці роботи художник виконав самостійно, не маючи «особливого собі вчителя, слідкуючи в тому даними йому порадами від Г. Вієна і інших Професорів Французької Академії» [2, с. 475].

1 вересня 1768 р. закінчився термін закордонного відрядження Лосенка, але для закінчення етюдів йому дозволили перебувати в Римі до весни 1769 року (іл. 4).

У 1769 р. Лосенко повернувся до Петербурга, де йому запропонували написати картину на звання академіка історичного живопису (сюжет мав бути на тему Біблії, античний або з міфології). Художник уперше взяв сюжет із історії Київської Русі – «Володимир і Рогніда», утверджуючи рівноправність національної історії з історією античного світу. За картину, яку купила Катерина II для приватної колекції, А. Лосенко отримав звання академіка та зайняв посаду ад'юнкт-професора Петербурзької Академії мистецтв. І хоч сьогодні твір видається нам наївною сентиментальною пародією, але з часу його написання Лосенка величають «творець історичної школи» [3, с. 377].

У 1772 р. художник став професором і директором (спільно з французьким скульптором Ніколя-Франсуа Жілліе) Петербурзької Академії мистецтв.

Ангін Лосенко першим у Російській імперії написав посібник із художньої анатомії під назвою «Изъяснение краткой пропорции человека, основанной на достоверном исследовании разных пропорций древних статуй, старанием Императорской Академии художеств про-

Іл. 4. А. Лосенко. Зевс і Феміда (1769)

фессора живописи господина Лосенка для пользы юношества, упражняющегося в рисовании, изданное». Він підготував рекомендації щодо роботи над історичною картиною. Його педагогічна діяльність, а також його підручник (ним користувалися до середини XIX ст.) істотно вплинули на розвиток художньої освіти в Російській імперії. Ректорська робота, а Лосенко ставився до неї сумлінно, забирала багато часу. Його переслідували інтриги, безгрошів'я, бо художник не мав часу на те, щоб заробляти картинами. Е. Фальконе писав Катерині II: «Преследуемый, утомленный, опечаленный, измученный тьмою академических пустяков, Лосенко не в состоянии коснуться кисти; его погубят несомненно. Он первый искусный художник нации, к этому остаются нечувствительны, им жертвуют...» [3, с. 379].

Серед учнів Лосенка найбільш відомими є художники Соколов і Акімов; останній – учитель Шебуєва і Єгорова. Саме Лосенко допоміг Ф.Я. Алексєєву знайти істинний шлях його творчості – шлях пейзажного живопису. Як педагог і наставник юних художників, Ло-

сенко відкрив перед ними нові горизонти, показав їм ще невідомі шляхи, передав своє технічне вміння, свій досвід, академічні знання.

Про останні роки петербурзького періоду життя Лосенка відомо досить багато: на щастя, збереглося кілька документів, що дозволяють, хоча б ескізно, окреслити духовне обличчя художника, умови його життя, суспільство, в якому він перебував та з ким товаришував. Приятелями художника були поет В.І. Майков, одописець Рубан, придворний живописець-реставратор, інспектор Ермітажної галереї Пфанцельд, поет і перекладач А.А. Нартов. Цей гурток поетів і епікурейців, масонів і акторів мав великий вплив на творчість А. Лосенка [4; 5].

І Фальконе, і Реймерс відгукувалися про Лосенка, як про людину м'яку, навіть слабовільну, але люб'язну і піддатливу. Цією м'якістю, поступливістю скористалися верховоди Академії, і скоро життя Лосенка було отруєне постійними інтригами, неприємностями, непосильною роботою. На 37-му році життя художник тяжко захворів і невдовзі помер від водянки. Похований на Смоленському кладовищі у Санкт-Петербурзі [6].

Картини А. Лосенка зберігаються в музеях Білорусі, Росії, України («Авель» – у Харківському художньому музеї). Сучасники Лосенка високо оцінювали його роботи: Реймерс називав його «excellent dessinateur» («відмінний дизайнер»), а Фальконе в «Зауваженнях на статую Марка Аврелія» рекомендував як прекрасного рисувальника.

Глухівчанин Антін Лосенко справедливо вважається одним із засновників школи живописців Російської імперії, що отримала від нього самобутню особливість, яку становить з'єднання в одне ціле достоїнство всіх кращих традицій європейських шкіл.

ДЖЕРЕЛА

1. Большая иллюстративная энциклопедия живописи. Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2011. 305 с.
2. Ильина Т.В. Станюкович-Денисова Е.Ю. Русское искусство XVIII века. Москва : Юрайт, 2019. 611 с.
3. Отришко А.О. Графика Антона Павловича Лосенко (1737–1773): иностранные влияния и национальное своеобразие. *Актуальные проблемы теории и истории искусства*: сб. науч. статей. Вып. 2 / под ред. А.В. Захаровой. Санкт-Петербург : НП-Принт. 2012. С. 376–381.
4. Каганович А.Л. Антон Лосенко и русское искусство середины XVIII ст. Москва, 1963. 320 с.
5. Гаврилова Е.И. Антон Павлович Лосенко. Ленинград, 1977. 64 с.
6. Молева Н.М. Лосенко Антон Павлович. *Энциклопедия истории Украины*: Т. 6: Ла-Мі / ред. кол. : В.А. Смолій та ін. НАН України. Институт истории Украины: Київ : «Наукова думка», 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Losenko_A_P

Kovaliov O.Ye. Hlukhiv resident A. Losenko – rector of the Imperial Russian Academy of Arts

Antin Losenko was born on August 10, 1737 in the family of a Ukrainian Cossack in Hlukhiv, the capital of Hetmanate. In 1738, a famous singing school was opened there, that prepared singers for Ukrainian (Malorosiiskyykh) choirs and a court singing chapel. Antin studied singing and instrumental music at this Hlukhiv school of singing. When in 1744 the conductor of the royal chapel traveled about Ukraine, recruiting boys with perfect voices, his attention was attracted by seven-year-old orphan Antin Losenko, Kyrylo Holovachevskiy and Ivan Sabluchko. Until the 16th year of his life, Antin sang the old cantos, new concerts in the St. Petersburg court chapel and he received a serious music education, played the flute. He was friends with Oleksii Rozum. When he has some free time he came to the workshop of the painter Olkhovskiy, where he took paid lessons. When the age-old change of voice happened, he was sent for training to the portraitist Ivan Arhunov (the servant of

Earl Petro Sheremetiev). Five years later, Count Ivan Shuvalov enrolled Losenko at the St. Petersburg Academy of Arts, where he studied under the guidance of French artists Louis-Joseph Le-Lorraine and Jean-Louis Devellier. In 1760, Losenko painted portraits of the President of the St. Petersburg Academy of Arts, Count Ivan Shuvalov, the poet Oleksandr Sumarokov. Beginning from September of the same year he perfected his mastery with the portraitist Jean Retou in Paris (where he was tutored by D. Holitsyn). Antin deliberately wrote: «Losenko is from Ukraine». Antin Losenko created a great picture according to the gospel story there «Wonderful Fishing». The Ukrainian did not have his own funds, he was the first pensioner of the Academy, so he depended on the officials. When, in the autumn of 1762, he was not sent money, Losenko walked home in despair. Through the lands of France, Holland, Germany the young man walked in late autumn and in winter, carrying the biggest treasure – the picture «Wonderful fishing».

Petersburg was impressed with the painting, the queen bought it. At the same year he painted a portrait of the founder of the first Russian public theater, Fyodor Volkov, and the actor Yakov Shumsky. For the next three years, Losenko studied in Paris again. His teacher, Jean Rheet, went blind, so he was engaged in the workshop of historical painting of Joseph-Marie Wien. There he painted «Adonis's Death», «Andrew the First Called (Pervozvannyi)» (both in 1764), «The Sacrifice of Abraham» (1765). In France, Losenko's talent was recognized and appreciated with three medals from the Paris Academy of Arts.

From 1766 he studied antiquity and copied the masters of the Renaissance in Italy, painted «Zeus and Thetis» (1769).

In 1769, Losenko returned to St. Petersburg, where he was asked to create a painting for the title of Academician of Historical Painting (the plot was to be on the subject of the Bible, ancient or mythological). The artist first took a story from the history of Kyivan Rus – «Volodymyr and Rohnida», claiming equality of national history with the history of the ancient world. He received the title of Academician for the painting, which Catherine II bought for a private collection, and he held the position of Associate Professor of the St. Petersburg Academy of Arts. Although today the work seems to be a naive sentimental parody, but since its painting, Losenko has been proclaimed the «creator of the historical school».

In 1772 he became a professor and director (together with the French sculptor Nicolas-François Gillet) of the Petersburg Academy of Arts.

Antin Losenko was the first in the Russian Empire to create a manual on artistic anatomy called «Explanation of the short proportion of man, based on a reliable study of the different proportions of ancient statues, by efforts of the Imperial Academy of Arts and the professor of painting Mr. Losenko for the benefit of adolescence». He also prepared recommendations for working on the historical painting. His pedagogical activity, as well as his textbook (used until the middle of the nineteenth century), significantly influenced the development of art education in the Russian Empire. The work on rector's post took a long time, and Losenko did it honestly. In addition, there were a lot of the intrigues, the moneylessness, because the artist did not have time to paint.

Key words: Antin Losenko, Hlukhiv, Paris, Rome, St. Petersburg, skill of historical painting, teacher.

REFERENCES

1. Bol'shaya illyustrativnaya entsiklopediya zhivopisi [The Great Illustrative Encyclopedia of Painting]. (2011). Moscow: OLMA Media Group. [in Russian].
2. Il'ina, T.V. (2019). Stanyukovich-Denisova E.Yu. *Russkoe iskusstvo XVIII veka [Russian Art of the 18th Century]*. Moscow: Yurat. [in Russian].
3. Ottrishko, A.O., Zakharova, A.V. (Ed.) (2012). *Grafiika Antona Pavlovicha Losenko (1737–1773): inostrannye vliyaniya i natsional'noe svoeobrazie*. [Graphic by Anton Pavlovich Losenko (1737–1773): foreign influences and national identity]. *Aktual'nye problemy teorii i istorii iskusstv*, issue 2, pp. 376–381. Sankt-Peterburg: NP-Print. [in Russian].
4. Kaganovich, A.L. (1963). *Anton Losenko i russkoe iskusstvo sere diny XVIII st. [Anton Losenko and Russian art of the middle of XVIII st.]*. Moscow. [in Russian].
5. Gavrilova, E.I. (1977). *Anton Pavlovich Losenko [Anton Pavlovich Losenko]*. Leningrad. [in Russian].
6. Moleva, N.M., Smolii V.A. (Ed.) (2009). *Losenko Anton Pavlovych. Entsiklopediia istorii Ukrainy [Losenko Anton Pavlovych. Encyclopedia of history of Ukraine]*, Vol. 6. Kyiv: «Naukova dumka». Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Losenko_A_P [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.05.2020 р.

